

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Hükümlü Ailelerinin Baş Etme Stratejileri*

Coping Strategies of the Family Members of Convicted People

Betül Kübra DOĞAN¹, Kasım KARATAŞ²

¹ Arş. Gör., Gazi Üniversitesi,
betulkubradogan@gazi.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-4186-4345

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi,
kkaratas@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4817-9981

Başvuru: 06.12.2021
Kabul: 13.05.2022

Atıf:
Doğan, B.K. ve Karataş, K. (2022).
Hükümlü Ailelerinin Baş Etme
Stratejileri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,
33(3), 777-798. DOI:
10.33417/tsh.1033046

ÖZ

Hükümlülük, yalnızca hakkında hapis cezasına karar verilen bireyi değil ailesini de yakından etkilemektedir. Bireyin "hükümlü" olması sebebi ile çeşitli sorunlar yaşayan aileler, yaşadıkları sorunlar ile baş edebilmek için çeşitli stratejiler geliştirmektedirler. Bu çalışmada, ailelerin hükümlülük sonrasında yaşadıkları sorunlar ile baş etme stratejilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Niteliksel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada fenomenolojik yaklaşımdan yararlanılmış ve araştırmanın katılımcılarına amaçlı örneklem yoluyla ulaşılmıştır. Eşi hükümlü olan ve halihazırda ceza infaz kurumunda bulunan 17 hükümlü eşi (14 kadın, 3 erkek) ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve ailelerin baş etme biçimleri (i) psikososyal, (ii) ekonomik ve (iii) infaz sürecinden kaynaklanan sorunlar olmak üzere üç alt başlık altında ele alınmıştır.

Katılımcıların eşlerine duydukları sevginin ve özellikle çocuk sahibi oldukları için güçlü durmaları gerektiğine yönelik inançlarının güçlü bir motivasyon kaynağı olduğu gözlenmiştir. Ayrıca ailelerin şükretme ya da dini inanca sığınma yolu ile bu süreci atlarmaya çalıştığı, aileden ve sosyal çevreden destek almaya çalıştıkları, hükümlülük durumunun, yaşanan damgalanma ve sosyal dışlanma karşısında genelde çevreden gizlendiği ya da ailelerin bir kısmının durumun gizlenmesi amacı ile taşındığı/göç ettiği görülmektedir. Ekonomik sorunları erkek katılımcılara göre daha ağır şartlarda deneyimleyen kadın katılımcılar, bu süreçte, eşlerinin hüküm giymesinin ardından ellerindeki kıt kaynaklarla yetinmeye çalışmakta, öncesinde çalışmayanlar iş yaşamına dahil olmakta, eşlerinin ya da kendi kök ailelerinin desteği ile veya sosyal yardımlar ile yaşamlarını sürdürmektedirler. Katılımcılar infaz sürecinden kaynaklı sorunlar ile baş etmek için ceza infaz kurumlarına ulaşım için alternatifler bulmakta ve çocukları infaz sürecindeki aramalar ve uygulamaların psikolojik etkilerinden korumaya çalışmaktadırlar.

Aileler yaşanan sorunlarla baş edebilmek için genelde kendi kapasite ve koşulları doğrultusunda, duygusal odaklı baş etme stratejilerini benimsemekte ve profesyonel desteklere-hizmetlere erişim noktasında sorunlar yaşamaktadırlar.

Anahtar kelimeler: Hükümlü aileleri, psikososyal sorunlar, ekonomik sorunlar, infaz sürecinden kaynaklanan sorunlar, baş etme stratejileri

ABSTRACT

Conviction closely affects not only the individual for whom a prison sentence is given, but also his family. Families who experience various problems due to the fact that the individual is "convicted" develop various strategies to cope with the problems they experience. In this study, it is aimed to reveal the strategies of coping with the problems experienced by the families after conviction. In the research, in which the qualitative research method was used, the phenomenological approach was used and the participants of the research were reached through purposeful sampling. In-depth interviews were conducted with 17 convicted spouses (14 women, 3 men) whose husbands were convicted and who are currently in the penitentiary institution. The coping styles of families

* Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

were discussed under three sub-headings: (i) psychosocial, (ii) economic and (iii) problems arising from the execution process.

It was observed that the participants' love for their spouses and their belief that they should stand strong especially because they have children were a strong source of motivation. In addition, it is seen that families try to get through this process by expressing gratitude or taking shelter in religious belief, they try to get support from the family and social environment, the state of conviction is generally hidden from the environment in the face of stigma and social exclusion, or some of the families move/immigrate to hide the situation. Female participants, who experience economic problems under more severe conditions than male participants, try to make do with the scarce resources they have after their husbands are convicted, those who did not work before are included in business life, they continue their lives with the support of their spouses or their root families or with social assistance. In order to cope with the problems arising from the execution process, the participants find alternatives for transportation to the penitentiary institutions and try to protect children from the psychological effects of searches and practices during the execution process.

In order to cope with the problems experienced, families generally adopt emotionally focused coping strategies in line with their own capacities and conditions, and they have problems in accessing professional support-services.

Keywords: Family of convicted, psychosocial problems, economic problems, problems arising from the execution process, coping strategies

GİRİŞ

Suç ve suçluluk kavramları, toplumlara ve toplumsal koşullara göre şekillenir, sosyal yaşamın bir sonucudur ve bu yüzden çok yönlü bakış açısı ile ele alınması gerekir. Bireysel, kalıtsal ve psikolojik etkenlere ek olarak bireyin yaşadığı çevrenin ya da bireyin ve ailesinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşulların, suç ve suçluluk olguları üzerindeki etkisinden söz etmek olanaklıdır (Acar, Demir, Görmez, & Keser, 2015).

Bireylerin toplumsallaşma ve gelişim süreçlerinde etkili olan ailenin, bireylerin suça sürüklenmesinde ya da rehabilitasyon süreçlerinde de oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Fakat bahsi geçen etkilenme durumunun yalnızca bireye mahsus olduğunu düşünmek, insanın sosyal yönünü ve karşılıklı etkileşimi yok saymak olacağından yanlış olacaktır. Birey ve aile karşılıklı olarak etkileşim içerisinde ve bireyin suç ile olan ilişkisi aileyi etkilemektedir.

Ekonomik, sosyal ve psikolojik pek çok nedeni ve sonucu olan suçluluk olgusunun yalnızca öznel bir deneyim olarak ele alınması, suçun da insanın da sosyal yönünün görmezden gelinmesine neden olacaktır. Suç olgusunun nedenleri ve sonuçları ele alınırken, özellikle tutukluluk ve hükümlülük durumlarının sosyal bir varlık olan insana etkisi üzerinde durmak gerekir. Çünkü işlediği suçun ardından yargılama sürecini deneyimleyen bireyin kendisi gibi içerisinde bulunduğu çevresi de bu süreçte pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Yargılama süreci sonunda hükmün kesinleşmesinin ardından ise bireyin ve sosyal çevresinin karşı karşıya kaldığı sorunlar daha da ağırlaşmaktadır.

Söz konusu sosyal bir varlık olan insan olduğunda ceza infaz kurumları ve benzeri total kurumlar dahi bireyleri çevresi ile koparamamakta, “içeri” ile “dışarı”nın sınırları sanıldığı kadar kesin ve keskin olamamaktadır.

Bahsedilen belirsiz sınırlar, özellikle hükümlü bireylerin aileleri söz konusu olduğunda bütünüyle ortadan kalkmaktadır. Aile üyelerinden birinin suç işlemesi/suçta sürüklenmesi durumunda bireyin yokluğundan, ilişki içerisinde olduğu yasal süreçlerden ve adli kurumlardan etkilenmekte olan aile sistemi, hükümlülük sonrası büyük değişimler yaşarken aile üyeleri baş etmesi güç sorunlar ile karşılaşabilmektedir.

Loucks (2004) bu durumu “*cezaevi bir aile deneyimidir*” sözü ile ifade etmektedir. Buna paralel olarak Touraut (Touraut, 2012’den akt. Merçil, 2020, s.71) ise cezaevi deneyimini “genişletilmiş cezaevi deneyimi” olarak tanımlamakta, cezaevlerinin etkisinin duvarları aşarak bireyin yakınlarını da etkilediğini, onları da bu sürecin getirileri ile ilişkilendirerek deneyimin mahkûm yakınlarına doğru genişlediğini ifade etmektedir.

Yapılan çalışmalar (Robertson, 2007; Kinner, Alati, Najman, & Williams, 2007; Farrington & Murray, 2005; Murray & Murray, 2010; Turney & Wildeman, 2014; Giray Sözen ve Akdaş Mitrani, 2017; Merçil, 2020, s.82; Karataş, 2014), hapsedilmenin bireyler kadar onların yakınlarını da çok boyutlu

olarak etkilediğini göstermektedir. Tutuklanan ya da hapsedilen kişinin yakınları korku, kaygı ve belirsizlik içeren bir sürece dahil olmakta ve özellikle çocuklar bu süreçte oldukça zorlanmaktadır.

Hükümlülük nedeniyle eşin ya da ebeveynin yokluğu, beraberinde çeşitli psikososyal zorluklar getirmekte ve aile üyelerinin duygusal ve davranışsal sorunlar deneyimlemesine yol açabilmektedir. Örneğin sosyal çevrede oluşan ön yargı, etiketlenme ve dışlanma bireylerin sosyal açıdan yalıtılmasına neden olabilmektedir (Rufaedah ve Putra, 2018). Aile üyeleri, bu süreçte, yalnızca hükümlü bireyin yokluğundan kaynaklanan “boşluk” ile değil aynı zamanda hükümlü bireyin aileye ekonomik ve pratik katkılarından yoksun kalmak gibi sonuçlarla da mücadele etmektedir.

Dickie (2013), aile üyelerinin deneyimlediği ekonomik sorunları, süreç içerisinde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri olarak tanımlamaktadır. Çünkü hükümlü birey kimi zaman ailenin geçimini sağlayan tek kişi olabilmekte, öyle olmasa bile onun yokluğu aile gelirinin düşmesine ve ailenin yoksullaşmasına neden olmaktadır. Arditti, Lambert-Shute ve Joest (2003) hapsedmenin çocuklara ve ailelere etkisini ele aldıkları çalışmalarında, eşlerden birinin cezaevinde olması nedeniyle tek ebeveynli aile ile yoksulluk arasında açık bir ilişki olduğunu söylemektedir. Condry ve Scharff Smith (2018) bu ilişkide, ailelerin mevcut giderlerine ek olarak, hükümlü bireye gönderilen paranın ya da hükümlünün ihtiyaçlarını temin etmenin sorumluluğuna da değinmektedir. Gerçekten de hükümlü yakınları, gözaltı sürecinden itibaren karşılanması gereken (yeni giderler hükümlü birey ile iletişim kurabilmek için mektup pulu, telefon ücreti, ulaşım vb.) ile karşı karşıya kalmaktadır. Bazı ailelerin ikamet ettikleri ile hükümlülerin kaldıkları ceza infaz kurumlarının aynı şehirde bulunmadığı görülmektedir. Aynı şehirde olsalar bile genelde ceza infaz kurumlarının şehir merkezlerine uzaklığı düşünüldüğünde, hükümlü bireyle görüşebilmek, aileler için büyük bir maddi yük olabilmektedir (Robertson, 2007; Inwood & Maxwell-Stewart, 2015).

Sözü edilen ekonomik yük sebebi ile ailelerin cezaevi ziyaretleri tümüyle aksayabilmekte, azalmakta ve dolayısı ile bu durum aile üyelerinin iyilik halini olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte ziyaretler gerçekleştirilebilse bile, görüşlere ilişkin bürokratik prosedürler, görüş öncesindeki uzun bekleme süreleri, güvenlik sebebi ile yapılan aramalar, güvenlik elemanlarının olası olumsuz tutumları hükümlü birey ve ailesi açısından olumsuz deneyimler olarak nitelendirilebilir (Loucks, 2004).

Özetle, hükümlülük olgusu aileleri derinden etkilemekte, ailelerin çok yönlü ve çok boyutlu sorunlarla (psiko-sosyal, ekonomik, infaz sürecinden kaynaklanan sorunlar gibi) karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Hükümlülük sürecinin sonuçları karşısında ailelerin, sorunları çözmek ya da etkisini hafifletmek amacı ile bilinçli ya da bilinçsiz olarak benimsediği yöntemleri içeren baş etme stratejilerinin anlaşılması, ailelerin sorunlarının çözülmesi, gereksinimlerinin karşılanması ve ailelere yönelik sosyal destek hizmetlerinin geliştirilmesinde oldukça önemlidir (Karataş, 2014).

Baş Etme Stratejileri

Ailelerin deneyimlerinde oldukça etkili olan baş etme stratejileri kavramı, Lazarus ve Folkman (1984) tarafından bireylerin içsel süreçlerinin çevresel koşullarla etkileşimi olarak ele alınmaktadır. İçsel ve

dışsal durumlarla mücadele edebilme ve üstesinden gelebilme amacı ile şekillenen duygu, düşünce ve davranışlara işaret etmektedir.

Baş etme stratejileri, alanyazında (i) duygusal odaklı baş etme stratejileri ve (ii) problem odaklı baş etme stratejileri olarak sınıflandırılmaktadır. Problem odaklı baş etme stratejileri doğrudan soruna yönelik, sorunları yok etmeyi ya da hakkında yardım aramayı içerirken duygusal odaklı baş etme stratejileri duyguların yönetimine yöneliktir ve duygusal rahatlatma davranışlarını içermektedir (Folkman & Moskowitz, 2004).

Hükümlü ailelerinin baş etme stratejilerini anlamak için öncelikle ailelerin yaşadıkları sorunların ele alınması gerekmektedir. Hükümlü bireyin yokluğu ya da aileye pratik katkılarının eksilmesi gibi nedenlerle sorunlar yaşayan aileler psikososyal, ekonomik ve ceza infaz süreci ve kurumlarından kaynaklanan pek çok sorunla karşı karşıya kalabilmektedir. Ekonomik sorunlar ise aile üyelerinin bu süreçte karşılaştığı en büyük sorunlardan biri (Dickie, 2013) olarak tanımlanmaktadır. Özellikle ailenin geçimini sağlayan bireyin cezaevinde olması, aileleri derin bir yoksulluğa iterken, hükümlü bireyin ailenin geçimini sağlayan tek kişi olmaması durumunda dahi hane geliri düşmektedir. Yani aileler her halükarda yoksulluğu deneyimleme riski ile karşı karşıya kalmaktadır.

Ekonomik sorunlara ek olarak aileler psikososyal sorunları ve ceza infaz sürecinden kaynaklanan sorunları da deneyimleyebilmekte, "hükümlü ailesi" olmaktan kaynaklı olarak sosyal çevreleri tarafından damgalanabilmektedir. Goffman (2014) damga kavramının, bireylerin tuhaf ve kötü ahlaki durumunu ifşa etmek için Yunanlılar tarafından oluşturulduğunu ve tarihte bazı kişilerin işaretlendiğini söylemektedir. Bu işaretler, işareti taşıyan kişinin bir köle ya da suçlu olduğunu ifade ederken, damgalanan kişilerin kamusal alanlardan dışlanmasına ve toplumun damgalanan kişilerden kendisini sakınmasına neden olmaktadır. Günümüz toplumları suçlu olan bireylerin bedenleri üzerinde fiziki bir ize ya da damgaya ihtiyaç duymasa da suç öyküsüne sahip bireylerin ve ailelerinin sosyal olarak damgalanabildiği görülmektedir.

Hükümlülük konusundaki alanyazın incelendiğinde yapılan çalışmaların, hükümlülerin sorunlarını belirlemeye yönelik olduğu ve ailelerin sorunlarına odaklanan çalışmaların -özellikle Türkçe alanyazında- oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Ailelerin yaşadıkları sorunlar ile baş etme stratejilerini ele alan çalışmalara gelindiğinde ise hükümlü ailelerinin sorunlarla başa çıkma tarzlarına ilişkin çalışmaların yok denecek kadar az olduğu göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, bu araştırma ailelerin hükümlülük sonrası yaşadıkları sorunlarla baş etme yöntemlerini anlamayı ve hükümlü ailelerinin baş etme stratejileri konusunda alanyazındaki açıklığa dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Nitel desen, katılımcıların öznel deneyimlerinin daha derinlikli ortaya koyulabilmesi amacıyla benimsenmekte ve Özdemir'e göre (2010) sosyal gerçeklik içinde gizli bir biçimde bekleyen bilginin gün yüzüne çıkarılmasını amaçlamaktadır. Bu sebeple bu araştırma, hükümlü ailelerinin hükümlülük

sonrası yaşadığı sorunlarla baş etmelerine yönelik deneyimlerinin bireylerin kendi ifadeleri ile daha doğru anlaşılacağı düşüncesi ile nitel desende tasarlanmıştır.

Örnek sayısından ziyade örnekten elde edilen verinin zenginliğinin önemli olduğu (Baltacı, 2018, s.269) araştırmada fenomenolojik yaklaşımdan yararlanılmıştır. Nitel araştırma deseninin ve bilginin araştırmacılar ve katılımcılar arasındaki etkileşimler yoluyla elde edilebileceğini savunan bu yaklaşımın (Reiners, 2012) araştırmanın amacına uygun olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada, katılımcılara olasılıksız örnekleme türlerinden kartopu örnekleme (Neuman, 2014) ile ulaşılmıştır. Verilerin toplanmasında bilgi alınmak istenen durumlar için derinlikli bilgi sunan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır (Guion, Diehl, & McDonald, 2011).

Veri Toplama Süreci

Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan gerekli onay alındıktan sonra araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile veriler toplanmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda, araştırma amacına uygun soruların yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme formunun ilk bölümünde aileyi tanıtıcı bilgilere yer verilirken ikinci bölümde ailelerin hükümlülük sonrasında yaşadıkları sorunlar ile baş etme stratejilerine ilişkin sorular yer almaktadır. Hükümlü ailelerinin ekonomik, psikososyal ve cezaevinden kaynaklı sorunlarla baş etmeye ilişkin deneyimlerini ve baş etme stratejilerini anlamak amacı ile kurgulanan bu bölümde, araştırmanın alt amaçlarına uygun olarak ailelere bu süreçte maddi ya da psikolojik profesyonel destek alıp almadıkları, bu süreçte aileye destek olan kişilerin olup olmadığı, hükümlülük olgusunun yarattığı sonuçlarla nasıl başa çıktıkları gibi sorular sorulmuştur.

Araştırmaya katılmak isteyen katılımcılar ile görüşmeler ayarlandıktan sonra bireyler araştırma hakkında tekrar bilgilendirilmiş ve katılımcıların onamları alınmıştır. Yapılan görüşmelerde, katılımcıların onayı alınarak ses kayıt cihazı ile görüşmeler kaydedilmiştir. Bir kişi hariç katılımcılar ses kayıt cihazının kullanılmasına onay vermiştir. Ses kayıt cihazı için izin vermeyen katılımcı ile yapılan görüşme el yazısı ile not alınmıştır. Görüşmelerin tamamı aynı gün ya da sonraki gün bilgisayarda yazılı kayda geçirilmiştir. Katılımcılar ile görüşmeler 23.12.2020 ve 12.02.2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Aileye ve çocuklara dair bilgiler hükümlü bireyin eşinden alınmıştır. Açık ve hiyerarşiden uzak bir iletişim tarzının benimsendiği görüşmelerde, kendilerine de söylendiği gibi öznelerin kimlik bilgileri araştırmanın hiçbir aşamasında kullanılmamıştır. Katılımcılara rastgele takma isimler de özellikle konulmamış, böylece katılımcıların anonimliğine dikkat çekilmek istenmiştir.

Katılımcıların anonimliğine dikkat çekilmesi ile araştırmacının veri toplama sürecinde yaşadığı en büyük zorluğa gönderme yapmak amaçlanmıştır. Araştırmacı bu süreçte hükümlü ailelerine ulaşmak konusunda pek çok sorun yaşamıştır. Gerek Kişisel Verilerin Korunması Kanunu gerekse aile üyelerinin araştırmaya sıcak bakmaması sebebi ile katılımcılara kurumsal ilişkiler üzerinden ulaşılamaması ile başlayan süreç katılımcıların kaygıları ile devam etmiştir. Görüşülen bireyler sık

sık eşleri ve aileleri için endişelendiklerini, dışarıdaki bireyin yaptığı bir paylaşımın içerideki bireyi, görüş yasakları ve çeşitli disiplin cezaları ile, etkileyebildiğini dile getirerek görüşmeleri kabul etmekte ya da bazı konularda paylaşım yapmakta tereddüt yaşamışlardır. İstedikleri zaman araştırmadan çekilebileceklerinin ve gizlilik ilkesinin vurgulanması ile bu sorunun aşıldığı görülse de katılımcıların bu kaygıları araştırmacıyı oldukça etkilemiştir.

Araştırmanın Özneleri

Evrene ilişkin bilgi eksikliği ve katılımcılara kurumsal ilişkiler üzerinden ulaşmanın zorluğu sebepleri ile tercih edilen kartopu örnekleme yönteminde Ankara'da ikamet eden, eşi hükümlü ve halihazırda cezaevinde olan bireylere ilk olarak Ankara'daki muhtarlıklar aracılığı ile ulaşılmıştır. Muhtarlıklar aracılığı ile ulaşılan anahtar kişiler çevrelerindeki hükümlü eşlerini bilgilendirmiş ve araştırmacının yeni katılımcılara ulaşmasında, ulaştığında güven ilişkisi kurmasında yardımcı olmuştur.

Ankara'da ikamet ediyor olmak ve hükümlü eşinin halihazırda cezaevinde bulunması, araştırmaya dahil etme ölçütü olarak benimsenmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler doygunluğa ulaşıncaya kadar 17 kişi (üç erkek 14 kadın) ile derinlemesine görüşmeler yapılmış ve veri toplama aşaması sonlandırılmıştır. Tamamı araştırmacı tarafından gerçekleştirilen 17 görüşme, 34 - 135 dakika uzunluğunda sürmüştür.

Araştırmanın öznelerinin sosyodemografik özelliklerine ve eşlerinin hükümlülüğüne ilişkin bilgilere ise aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine ve Eşlerinin Hükümlülüğüne İlişkin Bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Sosyal Güvence Durumu	Çocuk Sayısı	Eşinin Hüküm Sebebi	Eşinin Aldığı Hüküm	Eşinin Kaç Yıldır Cezaevinde Olduğu
K1	Kadın	42	İlkokul mezunu	Çalışmıyor	Yok	2	Uyuşturucu	13 yıl	3 yıl
K2	Kadın	24	Lise okuyor	Çalışmıyor	GSS	1	Kasten adam öldürme	14 yıl	6 yıl
K3	Kadın	38	Lise terk	Çalışıyor (Güzellik salonunda temizlikçi)	Var	1	Uyuşturucu	10 yıl	3 yıl
K4	Kadın	30	Ön lisans mezunu	Çalışıyor (Kreşte temizlikçi)	Yok	1	Terör	Söylemek istemediğini belirtti	4 yıl
K5	Kadın	24	Ön lisans mezunu	Çalışıyor (Kasiyer)	Var	-	Uyuşturucu	11 yıl	2 Yıl
K6	Kadın	54	Lise mezunu	Çalışıyor (Temizlik işlerine gidiyor)	Yok	2	Kasten adam öldürme	18 yıl 8 ay	4 yıl

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine ve Eşlerinin Hükümlülüğüne İlişkin Bilgiler (devamı)

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Sosyal Güvence Durumu	Çocuk Sayısı	Eşinin Hüküm Sebebi	Eşinin Aldığı Hüküm	Eşinin Kaç Yıldır Cezaevinde Olduğu
K7	Erkek	35	Ön lisans mezunu	Çalışıyor (Makine operatörü)	Var	-	Adam yaralama	7 yıl 3 ay	2,5 yıl
K8	Kadın	27	Lise mezunu	Çalışmıyor	GSS	3	Uyuşturucu	9 yıl 6 ay	2,5 yıl
K9	Kadın	54	Okuryazarlığı yok	Çalışmıyor	Yok	2	Adam yaralama	9 yıldan fazla (?)	3 yıl
K10	Kadın	40	Lisans mezunu	Çalışmıyor	Yok	2	Terör	8 yıl 6 ay	3 yıl
K11	Kadın	41	İlkokul mezunu	Çalışmıyor	Yok	4	Adam yaralama	20 yıl	5 yıl
K12	Kadın	38	İlkokul mezunu	Çalışıyor (Temizlik işlerine gidiyor.)	GSS	2	Adam yaralama	8 yıl	2 yıl
K13	Kadın	22	Lise mezunu	Çalışmıyor	GSS	1	İhmal sebebiyle kasten adam öldürme	16 yıl	1,5 yıl
K14	Kadın	37	İlkokul mezunu	Çalışıyor (Pazarıcı)	Yok	3	Kasten adam öldürme	19 yıl	6 yıl
K15	Kadın	37	İlkokul mezunu	Çalışmıyor	Yok	4	Cinsel istismar	30 yıl	2 yıl
K16	Erkek	36	Lisans mezunu	Çalışıyor (Öğretmen)	Var	1	Uyuşturucu	12 yıl 4 ay	3,5 yıl
K17	Erkek	38	Lise mezunu	Çalışıyor (Kuyumcu)	Var	2	Adam yaralama	2 yıl 6 ay	6 ay

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde katılımcıların söylemlerinin doğrudan alıntılar yoluyla verildiği, tanımlayıcı bir analiz sunan betimsel analizden yararlanılmıştır. Elde edilen temalarda yer alan veriler, katılımcıların söylemlerine sadık kalınarak doğrudan alıntılar ile araştırma sorunsalında bahsedilen ilişkiler göz önünde bulundurularak sunulmuştur. Bu bağlamda, görüşme sırasında edinilen izlenimler ve önemli görülen noktalar görüşmenin bitiminde hemen not alınmış; her görüşme bitiminde ses kayıtları çözümlenmiş ve gözlemleri içeren notlar, deşifre edilen bu kayıtlara eklenmiştir. Yazılı kayıtlar defalarca okunmuş, araştırmanın amacı ve sorunsalı bağlamında oluşturulmuş olan temalarla bağlantılı olan kodlar belirlenmiştir.

Alanyazın taramasının ardından oluşturulan temalara alan çalışması sonrası yeni temalar eklenmiş ve oluşturulan tema listesi ile veri seti Maxqda programında kodlanmıştır. Kodlama esnasında yeni temaların-kodların oluşması, birleşmesi ya da silinmesi nitel araştırmanın bir gereği olarak süreci etkilemiş ve defalarca metne geri dönülerek çözümlenmeye devam edilmiştir.

Tematik kodlamanın ardından temalar arasında kurulan bağlantı ile veriler kategoriler altında toplanmış ve kayıtlar defalarca okunarak kodlama işlemi tekrar tekrar gözden geçirilmiştir. Hükümlü ailelerinin yaşadıkları sorunlarla mücadelelerine-baş etme stratejilerine odaklanan araştırmanın bulguları ise hiyerarşik kod-alt kod modeli doğrultusunda ele alınmıştır.

Tablo 2. Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Sorunlarla Baş Etme Stratejileri			
Psikososyal Sorunlar	Ekonomik Sorunlar	Cezaevinden Sorunlar	Kaynaklı
<i>Cezaevindeki bireye duyulan sevgi</i>	<i>Geride kalan ebeveynin çalışmaya başlaması</i>	<i>Ulaşım için alternatifler bulma</i>	
<i>Güçlü durmak</i>	<i>Tasarruf etmek/yetinmeye çalışmak</i>	<i>Çocukları korumak için açıklama</i>	
<i>Şükretmek</i>	<i>Eşin ailesinin ya da kök ailenin desteği</i>		
<i>Gizlemek</i>	<i>Sosyal çevrenin desteği</i>		
<i>Göç Etmek/Taşınmak</i>			
<i>Aile desteği ve sosyal destek</i>			
<i>Psikolojik destek almak</i>			
<i>Madde kullanımı</i>			

BULGULAR VE YORUM

Ailedeki yetişkinlerden birinin hükümlü olması geride kalan aile üyeleri için oldukça zor bir deneyimdir ve aileler, yetişkin bir bireyin yokluğunun ya da “hükümlü” olmasının getirdiği psikososyal, ekonomik ve infaz sürecinden kaynaklanan sorunlar ile mücadele etmektedir. Bu sebeple, yaşanan sorunların üstesinden gelinmesi amacı ile bireylerin bilinçli ya da bilinçsiz olarak benimsediği yöntemleri içeren “baş etme stratejileri” kavramı hükümlü aileleri söz konusu olduğunda oldukça önemlidir.

Sözü geçen bu mücadele, ailelerin “hayatta kalma” çabası olarak da okunabilir. Bu çabayı anlamak ve görünür kılmak amacı ile ailelerin anlatılarına yer verilen bulgular aşağıda yer almaktadır.

1. Psikososyal Sorunlarla Baş Etme Stratejileri

1.1. Cezaevindeki Bireye Duyulan Sevgi

Eşi hükümlü olan katılımcının karşılaştığı psikososyal sorunlarla başa çıkmasında en temel baş etme yöntemi, hükümlü eşe duyulan sevgi olarak ifade edilmektedir. Cezaevindeki bireye duyulan sevgi, özellikle kadın katılımcılara güçlü bir motivasyon sağlamakta; sorunlara katlanma ve sorunlarla başa çıkmada oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bu durumu katılımcılar aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

(...) Çok zorlandım evet ama boşanmayı düşünmedim hiç. Hatta bana sordular. Kayınvalidem dedi. İlk eşim cezaevine girdiği süreçte. Kayınvalidemin o cümlesini asla unutmam. Sen yarın öbür gün oğlum boşarsın hayatına devam edersin, birisiyle evlenirsin ama olan benim oğluma oluyo dedi. Benim ona verdiğim cevap ben asla senin oğlunu bırakmam oldu. Çünkü

ben bu yola çıkarken bunu kafama bu şekilde yazdım. (...) Bana güç veren, sorunlar karşısında ayakta olmamı sağlayan onun sevgisi oldu hep. (Katılımcı 5)

Ben eşime gerçekten aşık biriyim. (...) Onu gördüğüm zaman o bana güç veriyor. Onu görmek bana güç veriyor. Onun sevgisi bana güç veriyor. (Katılımcı 1)

Katılımcıların ifadeleri ve görüşmeler esnasında araştırmacının gözlemleri cezaevindeki bireye duyulan sevginin güçlü bir motivasyon kaynağı olduğunu doğrulamaktadır. Bu başlıkta üzerinde durulması gereken diğer bir konu Katılımcı 1'in söylemlerinde yer alan "güç" konusudur. Eşe duyulan sevginin sorunlardan daha büyük olduğunu düşünmek, -Katılımcı 1'in değindiği gibi- kuşkusuz ki katılımcıları yaşanan sorunlar karşısında güçlendirmektedir. Bu doğrultuda, Comfort (2002) da aradaki bağa ve sevgiye ek olarak cezaevine düzenli ziyarette bulunmanın ve hükümlü bireye sevdiği yiyecekleri götürmenin de bireylerin baş etme stratejilerinden biri olduğunu söylemektedir.

1.2. Güçlü Durmak

Eşe duyulan sevgi, sorunlarla baş etmede bireylere güç vermektedir. Duygusal odaklı bir baş etme yöntemi olan "güçlü durmak" için çabalamak kadın katılımcılar tarafından görüşmelerde sıklıkla dile getirilmiştir:

(...) Ama güçlü durdum, hep güçlü durmaya çalıştım. (Katılımcı 3)

Her şeyle tek başıma mücadele etmek zorunda kaldım. (...) Hem erkek hem kadın olarak. Hem anne hem baba olarak. Bir evin her şeyi oldum. Bi hayatın bütün yükünü kendim sırtlamak zorunda kaldım. (Katılımcı 8)

Katılımcı 8'in paylaşımı toplumsal cinsiyet çerçevesinde düşünülebilir. Çünkü anne babalığa yapılan vurgu (kadının bakım rolü düşünüldüğünde) ve kadın olmaya ek olarak "erkek de olmak zorunda kaldığının" (erkeklerle atfedilen rolleri benimsemeleri düşünüldüğünde) ifade edilmesi, iki cinsiyetteki katılımcıların paylaşımları değerlendirildiğinde oldukça önemlidir.

İçerisinde güçsüzlüğe ilişkin bir itiraf da barındıran "güçlü durma"ya ilişkin paylaşımların, çocuk söz konusu olmadığı müddetçe erkek katılımcılarca dile getirilmediği görülmektedir. Araştırma esnasında erkeklerin "hem anne hem baba" olmakla ilgili paylaşımlara yer vermemesi ya da "güçlü durma" konusunda kadınlara atfedilen rollere vurgu yapmamaları ise araştırmacı tarafından toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının bir yansıması olarak düşünülmektedir.

Kadınlar, "dışarıdaki ebeveyn olarak", çocuğun sorumluluğu söz konusu olunca hem anne hem baba olurken, erkeklerin böyle bir kaygısının bulunmaması bu düşünceyi destekler niteliktedir. Bu doğrultuda hem erkek hem de kadın katılımcıların çocuk sahibi olmalarından kaynaklı güçlü durmak zorunda olduklarına ilişkin paylaşımlarına aşağıda yer verilmiştir:

Psikolojikmen güçlü bir anneye ihtiyaçları var, çünkü. Güçlü bi büyüğe ihtiyaçları var. Bunu yapmak zorundayım, mecburum buna. (Katılımcı 1)

Kızım için ayakta durmak zorundayım. (Katılımcı 4)

Evet bazen çok yorucu oluyo, bazen tükendiğin zamanlar oluyo; ama mecburen ayakta durmak zorundayım, çünkü 3 tane çocuğum var. (Katılımcı 8)

Herhalde çocukların annesi yok güçlü dur diyerek ayakta tuttum kendimi. (Katılımcı 17)

Çocuktan dolayı güçlü durmaya çalışıyorum aslında. (Katılımcı 16)

Çocuk sahibi olmak ve çocuğun sorumluluğunu üstlenmek bakım rolü ile yakından ilişkilidir ve katılımcıların güçlü durmaya ilişkin motivasyonlarında etkilidir. Yani hükümlü eşleri hem kişisel bir seçim hem de bir zorunluluktur. Her iki cinsiyetteki katılımcıların da çocuk sahibi olmaları sebebi ile güçlü durduklarını ifade etmeleri tesadüf değil, bakıma ilişkin sorumluluğun bir göstergesidir. Fakat kadın ve erkek katılımcıların farklılaşan söylemleri, toplumsal cinsiyetin etkisini düşündürmektedir. Erkekler çocuklarının anneleri yanlarında olmadığı için güçlü dururken, kadınlar hem anne hem baba olmak ve erkeklige atfedilen toplumsal cinsiyet rollerini (özellikle gelir getiren) de üstlenmek zorunda kalmaktadırlar.

Kadın katılımcılarda karşımıza çıkan diğer bir gerçeklik ise güçlü durabilmek adına inanca sığınmaya yapılan vurgudur:

Allah'ım da yardım etti. Ben de elimden geleni yaptım. (Katılımcı 9)

Önce Allah'ıma dedim ki Allah'ım bana güç kuvvet ver. Güçlü durayım (...) (Katılımcı 14)

Güçlü olabilmek için inanca sığınan Katılımcı 9 ve Katılımcı 14 gibi diğer katılımcılar da eşlerinin hükümlülüğü sonrasında Allaha şükrettiklerini ve bunun kendilerini ayakta tuttuğunu sık sık dile getirmişlerdir:

Hep şükrettim. Daha beteri var, daha beteri var. Allah'ım bugünlere şükür. Daha güzel olacak her şey. Hep bu ayakta tuttu beni. (Katılımcı 3)

Daha kötüsü olmadığı için şükrediyosunuz sadece. (Katılımcı 17)

İnanca sığınmak ya da şükretmek katılımcıları güçlendirmektedir. Akgün ve Tezel (2017) de eşi cezaevindeki kadınlara baş etme yöntemlerini sorduğunda dua etmek ve sabretmek gibi temalarla karşılaşmışlardır.

1.3. Durumu Çevreden Gizlemek

Hükümlü aileleri, aile üyelerinden birinin hükümlü olduğunu, sosyal dışlanma ve damgalanmadan korunma amacıyla gizleyebilmektedir. Aileler, etiketlenme ve sosyal dışlanmaya maruz kalmamak ve olumsuz deneyimlerden olabildiğince uzaklaşabilmek amacı ile bu yola başvurmaktadır. Kuşkusuz bu bir baş etme stratejisi olarak yorumlanabilir. Katılımcılardan bazılarının, eşlerinin hükümlülük durumunu gizlediklerine dair paylaşımları aşağıda yer almaktadır:

Arkadaşlarımın bir kısmı bilmiyor. Akrabaların bir kısmı halen bilmiyor. Kuzenim geldi mesela evime. Evime geldi, hiç bi şey yokmuş gibi davrandım. Yemek yaptım, şey yaptım. Eşin nerde

dedi. Şehir dışında çalışıyo dedim. Eşimi şehir dışında çalışıyo biliyo mesela çoğu insan... (Katılımcı 1)

Kızımın sakladığı gibi ilk zamanlarda ben de saklıyordum, arkadaşlarımdan saklıyordum. Taşındıktan sonra oluşan sosyal çevremden saklıyordum. Arkadaşlarımdan sakladım, hiçbirine söylemedim. (Katılımcı 2)

Cezaevinde olduğunu herkese söylemiyosun bi kere. Çalıştığım yerde sadece müdürüm biliyo. O da izin alırken, telefonla konuşurken falan sıkıntı olmasın diye söyledim. Onun dışında birisine söyleyen insanların bakış açısı gerçekten çok farklı... (Katılımcı 5)

Yukarıdaki ifadelere ek olarak hükümlü bireyin suç türünün/hüküm sebebinin de katılımcıların gizleme davranışında etkili olduğu görülmektedir. Eşleri uyuşturucu ya da cinsel istismar gibi suçlardan hüküm giyen katılımcılar, hükümlülük durumunu gizlemeseler dahi suç türünü gizlediklerini dile getirmişlerdir:

Çevremdekilere durumu o şekilde (uyuşturucudan bahsediyor) söyleyemedim. Kavga dedim, yaralama dedim, geçiştirdim. (Katılımcı 8)

Kızım diyo. Bazen anne arkadaşlarım soruyo, böyle seçkin arkadaşlarım var diyo. Soruyolar diyo. Anne ben cevap veremiyorum. Babam yapmamış olsa bile şu an yattığı madde uyuşturucu maddesi. Yapıp yapmamış olması anlatamazsın ki kimseye. Kimseye anlatamazsın. Söylese bile uyuşturucu demiyo yani. (Katılımcı 1)

(...) O yüzden ben buraya “kaçtım” diyelim. Şu anda burada hiç kimse olayı bilmiyor. Düşman sahibiydik dedim. O adama (eşinden bahsediyor) da yurtdışında dedim, çalışıyor. Ve gerçeği hiç kimseye anlatmadım. Herkesten saklıyorum çünkü çok kötü bi şey. (...) (Katılımcı 15)

Katılımcı 15'in ifadesinde yer alan “kaçma” (yer değiştirme) vurgusu, üzerinde durulması gereken bir başlıktır. Katılımcılar suçun neden olduğu husumetin aileye yönelmesini önleyebilmek ya da maruz kalacakları olası damgalanmadan, dışlanmadan korunmak amacı ile göç ettiklerini, taşındıklarını dile getirmişlerdir:

Bize şey dediler evi basmaya geliyolar evden kaçın dediler. Evden biz hani o an onun şokunu mu atlatıyım, evden nereye kaçıcım, ne yapıcım, yani beynim durmuş bi durumdaydı. Sadece çocuğumun bi çantası vardı o an zaten bir yaşındaydı. Gerekli ihtiyaçlarının olduğu bi çantası vardı. O çantayla çocuğumu aldığım gibi başka bi akrabalarının evine koşar adımlarla çıktık, kaçtık. (Katılımcı 2)

1.4. Aile Desteği ve Sosyal Destek

Mevcut alanyazına paralel olarak katılımcılar da ailelerinden aldıkları desteğin psikososyal sorunlarla baş etmelerinde etkili olduğunu dile getirmişlerdir:

Eşimin ailesi beni çok seviyo, Allah'ıma çok şükür. İlk evrede evin içinde boş duvarlarla konuşuyodum, saatlerce ağlıyodum. Ben hiç bi şekilde bu kadar dayanabileceğimi bu kadar

ayakta durabileceğimi asla düşünmüyodum. Ya da bu kadar çabuk kendimi toplıyacağımı düşünmüyodum. Onlar olmasa yapamazdım da. (Katılımcı 5)

(...) Geçen gün babası aramış, bana diyor ki kızımıza söyle hakkını helal etsin diyor. O benimle olmasa hiçbir şeyin üstesinden gelemezdim. (Katılımcı 1)

Çocuklarımla atlatıyorum bu süreci. Çocuklarım bana destek, arkamdalar hep. Ben de onların arkasındayım. Beraber aşıyoruz sorunları. (Katılımcı 11)

Sosyal destek, katılımcıların yalnızca aileleri ile sınırlı değildir. Akgün ve Tezel (2017) eşi cezaevinde olan kadınların destek gördükleri kişilerin genelde eşlerinin ailesi olduğunu ifade ederken komşuların da manevi desteğine değinmiştir. Bu çalışmada da ailelerin desteğinin yanı sıra arkadaşların, komşuların ya da akrabaların varlığının da sorunlarla baş etmede etkili olduğu görülmektedir:

Bu süreçte ailem yanımda oldu. Onların sayesinde belki de atlattım. Ailem, eş - dost, bu süreçte beni hiç yalnız bırakmadı... (Katılımcı 7)

Hep bahsettiğim eşimin akrabaları yanımdaydı. Hem onun hem benim. Ama bahsettiğim arkadaşım benim bu süreci atlatmamda çok yardımcı oldu. Atlatmış da sayılmam tabi ama yine de o yanımda. O da eşinden boşandı, çocuk falan. Benzer hikayeler. (Katılımcı 17)

Katılımcıların da belirttiği gibi sosyal destek bireyin sosyal çevresinin tamamı ile ilgilidir ve hükümlülük olgusundan kaynaklanan psikososyal sorunlarla baş etme noktasında oldukça etkilidir. Martínez-Montilla, Amador-Marín ve Guerra-Martín (2017) de ailelerin başa çıkma stratejileri ile aile sağlığı ilişkisini inceleyen meta-analiz çalışmalarında, stresli olayların yaşam boyunca meydana gelebileceğini ve tüm ailelerin bu durumlarla ve sorunlarla karşılaşabileceğini; fakat olayın şiddetinin ve sosyal desteğin başa çıkma konusunda etkili olduğunu dile getirmektedirler.

Katılımcılar profesyonel psikolojik destek alma süreçleri hakkında bilgi sahibi olmadıkları için yeterli psikolojik destek alamadıkları görülmektedir. Bazı katılımcılar, sorunlarla baş edebilmek amacı ile kendileri ve çocukları için psikolojik destek almayı denediklerini söylediler de bu süreçte etkili bir iş birliği yapılamadığı ve belki de bu yüzden etkili bir sonuç elde edilemediği görülmektedir:

İlk başta bi durumu kaldıramadım. Kaldıramadığım zaman bu hani dedim ya eşim sinirini benden çıkartıyo. Eşim sinirini benden çıkartınca o ilk girdiği yaz ailemin yanına geldim. Baktım ki aynı şeyleri sevdiklerime karşı ben de yapıyorum. Ablam dedi ki gel seni bi psikoloğa ya da psikiyatriye götürelim, bi hal çaresine bakalım. Gittim. Beni hiç dinlemeden bana bi ilaç verdi, git dedi. Neye uğradığımı şaşırđım. Beni dinlemeden bana teşhis koydu. Verdiği ilacı da kullanmadım. (Katılımcı 2)

Psikoloğa gittim ben. Bana ilaç verdi. Ama işe yaramadı kötü yaptı beni. Bıraktım ben de. (Katılımcı 11)

Katılımcıların psikolojik destek alma deneyimlerini ve destek almaya ilişkin görüşlerini etkileyen elbette sayısız etken bulunmaktadır. Erkek katılımcıların hiçbirinin psikolojik destek almaması, almayı denememesi ya da düşünmemesi dikkat çekici bulunmuştur. Psikolojik destek almanın zayıflık olarak görülmesi, bu konudaki tutumları etkilemektedir. Katılımcı 17'nin sürece ilişkin düşünceleri aşağıda verilmiştir:

(...) Dedim ya arkadaşım var diye. Bir iki ay önce bana abi istersen bi doktora gidelim konuşur, rahatlarsın dedi. Kabul etmedim tabi. Ne anlatcam ki? Tanımadığım insana. Ağırırma gider yani bi de öyle çaresizmiş gibi konuşmak. Bi şekilde idare ediyorum. Arada çıkıp iki tek atıyoruz, rahatlıyorum. (Katılımcı 17)

Katılımcılar çeşitli sebeplerle profesyonel psikolojik destek almak konusunda çekingen davranırken çocukların psikolojik destek alması konusunda daha rahat davrandıkları görülmektedir. Katılımcılar, üç çocuğun psikolojik destek aldığını ifade etmiştir. Psikolojik destek alan bu üç çocuktan biri engellidir. Diğerleri ise babanın cinsel istismarı sonucu hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilen çocuktur:

(...) Küçük oğlum da mecbur gidiyo. Hem hastalığından dolayı hem konuşmasında sıkıntı duyuyoruz. Babanın yokluğunu hani ben anlatıyorum da kabullenmiyor. Psikolog eşliğinde anlatıyoruz ona kabullenmesi için. Biz de hatalıyız ama biraz da kabullenmesi lazım hayatın gerçek yüzü bu. (Katılımcı 14)

Buraya yeni geldiğimiz için psikologla yeni yeni görüşmeye başladı kızım. Onun dışında destek alan yok ailede. (Katılımcı 15)

Yukarıda yer alan paylaşımlar, çocuğun iyilik hali bağlamında değerlendirildiğinde, olması gereken bir tablodan oldukça uzak görünmektedir.

2. Ekonomik Sorunlarla Baş Etme Stratejileri

2.1. Geride Kalan Ebeveynin Çalışmaya Başlaması

Hüküm giyen bireyin aileye ekonomik katkıları azalmakta ya da kesilmektedir. Aileler bu sebeple önemli ekonomik sorunlar yaşamaya başlamaktadır. Görüşülen erkek katılımcılar eşinin cezaevi deneyimi öncesinde ve sonrasında çalıştığı için süreçten ekonomik olarak çok fazla etkilenmemektedir. Kadın katılımcılardan bazıları eşlerinin hüküm giymesinden sonra yaşadıkları ekonomik sorunlarla baş edebilmek için çalışmaya başlamıştır:

Cezaevi sonrasında çalışmaya başladım. Mecbur çalışıyorum şu an. Çünkü evim kira. İkinci evliliğimden (Şu anki evliliğinden bahsediyor) olan çocuğum engelli. Onların hayatlarını devam ettirmek için mecburum çalışmaya. Şu an ikinci el eşya pazarında ikinci el eşya satıyorum. Sosyal güvencem yok, yeşil kartlıyım. (Katılımcı 14)

Sigara da sardım, tütün sardım. Sararak geçim sağladım. Kalan tütünleri sardığım kişi almıyordu benden, içiyom diyodum. İyi al abla, kendine sar iç diyodu. Ben de gidiyodum kutu

alıyodum, sigara kutusu. Sarıyodum, sonra komşularıma satıyodum onu da. Ordan para çıkartıyodum. Hiçbi şekilde kendimi yani düşürmedim, bu şekilde yani. (Katılımcı 8)

Plastik topluyodum, bidon, şaşal... Kilosu bi milyonu o zaman (...) (Katılımcı 12)

Yoksullukla baş edebilmek için daha fazla aile üyesinin çalışmaya başlamasının özellikle kadın katılımcılarda daha görünür olması toplumsal cinsiyet ve eşitlik bağlamında uzun ve başka bir tartışma konusudur. Bunun yanı sıra ekonomik sorunlarla baş edebilmek için istihdama dahil olma durumu kuşkusuz ailelerin mevcut maddi kaynaklarını artırmaya yönelik bir stratejidir.

Rakodi (1995, s.418), ekonomik sorunlarla ya da yoksullukla baş etme stratejilerini, (i) kaynakları artırmaya yönelik, (ii) tüketim ihtiyaçlarını sınırlamaya yönelik ve (iii) hane halkının düzenini değiştirmeye yönelik stratejiler olmak üzere üç başlık altında ele almaktadır.

2.2. Yetinmeye Çalışmak

Kadın katılımcılar, çalışmak gibi aktif baş etme yöntemlerinin yanı sıra, hükümlülük sonrasında ellerinde olanla yetinmeye çalıştıklarını ve masraflardan kaçınmak için yeni yöntemler bulduklarını da sıklıkla vurgulamışlardır:

Şunum olsun, buyum olsun diyen, gözü yükseklerde biri değilim zaten hiç olmadım. Allahım beni aç bırakma, kimseye muhtaç etme dedim. (...) Hep alınımın teriyle. 100 lira kazandıysam 100 lira yedim. 10 lira kazandıysam 10 lira yedim. (Katılımcı 3)

Çorba pişidim orta yere sıcak bi yemek yaptım. Mesela içine atacak yağdır şudur budur yok. Bazı acıyan kişiler oldu. Verenler oldu mesela. Öyle pişidim kodum ortaya, sofraya. Çok zorluklar çektim sorma. Gomşular, akrabalar da işte köy yerinde ineği olan yoğurttur süttür verdi. Onlardan öyle öyle bi katkı oludu işte. Yağ bulamadığım yerde çorba yapardım o yoğurttan katar yirdim. Yağ olmayınca. Ne yapıyım? (Katılımcı 9)

Kendi yağımızla kavrulmaya çalışıyoruz. (Katılımcı 6)

Geliştirilen bu yeni yöntemler ve yetinmeye çalışma ile ilgili olarak aşağıda verilmiş olan paylaşım ise çocukların durumu için de bir öngörü sunmaktadır:

Ben burda hiçbi zaman çocuklarımı aç bırakmadım, ihtiyaçlarını pahalısı değil de tek ucuzu olsun dedim. Ama tek onun gözü kalmasın dedim. Ben bunu yapabiliyorum. Çok şükür çocuklarım da her şeyi isteyen, her gördüğünü temin etmek için ağlayan çocuklar değil. Ben eve bi şeyler alırım onlar kahvaltıda akşam yemeğinde yesin diye. Benim büyük kızım der ki anne neden paranı harcadın? Paramız bitiyö. Benim büyük kızım bunu diyebilen bi çocuk daha altı yaşında olmasına rağmen. (Katılımcı 8)

Bir önceki başlıkta bahsedilen ekonomik sorunlarla baş etme stratejilerinin diğer bir alt başlığı yukarıdaki ifadelerde karşımıza çıkmaktadır. Ailelerin yetinmeye çalışmaları Rakodi'nin (1995) tüketim ihtiyaçlarını sınırlamaya yönelik stratejilerinden biridir.

2.3. Çocukların Eğitimi Bırakması/Çalışması

Kaynakları artırmaya ve tüketim ihtiyaçlarını sınırlamaya yönelik stratejiler, belki de aileler için ilk etapta akla gelen, değerlendirilen ve yaşamı sürdürebilmek için oldukça işlevsel görülen stratejilerdir. Fakat çocuklar söz konusu olduğunda bu stratejilerin yeniden düşünülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü yoksulluğu deneyimleyen ailelerde çocukların eğitimi aile için bir yük ve dolayısı ile çocukların çalışması bir çözüm olarak görülebilmektedir:

(...) Ama şimdi olmayınca (eşinden bahsediyor), ben okul masraflarını, beslenmesini karşılayamıyorum. Çocuğu aldım (okuldan) mecburen. (Katılımcı 8)

Ben kızımı okutamıyorum. Maddi gücüm olmadığı için kızımı ben okuldan aldım. Yalana gerek yok. Şimdi en küçük oğlumu okutuyorum onu da yardımla okutuyorum. Yardım gelmediği zaman ihtiyaçlarını karşılayamıyorum (...) (Katılımcı 14)

Katılımcıların çocuklarının okul masraflarını karşılayamadıkları için hükümlü çocuklarının eğitime devam edememeleri çalışmanın belki de üzerinde en çok durulması gereken bulgusudur. Erbay (2007: 18) yoksul hanelerde çocukların eğitimi bırakmasını ve çalışmasını, eve girecek gelirin, çocuğun eğitilmiş bir birey olmasından çok daha önemli görülmesi ile açıklamaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların ailelerinde, aile yaşam döngüsüne bağlı olarak, 18 yaş altında çocuğu olan bireyler olmadığı için, çalışan çocuklara rastlanılmamıştır. Buna karşılık rollerin yeniden yapılandırılması çerçevesinde daha önce çalışmayan yetişkin çocukların işe başladığı ya da daha önce kendisi için çalışan kişinin ailenin geçimini de üstlendiği örneklerle rastlanmıştır.

2.4. Ailenin ya da Sosyal Çevrenin Desteği

Ailenin ya da eşin ailesinin desteği, psikososyal sorunlarla baş etmede olduğu gibi ekonomik sorunlarla baş etmede de önemli bir etkidir. Bu desteği katılımcılar aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

Çocuklarımin ihtiyacını annem babam karşılıyo, kiramı onlar ödüyolar (...) (Katılımcı 8)

Kayınvalidemin bi evi var. Oranın kirasını, kayınvalidem en azından torununa yardımcı olmak için bana veriyo. (Katılımcı 4)

Benim evimin kirası 700 lira. Kızım var, kızımın bezi var, maması vardı ilk zamanlarda. Bu masrafları eşimin ailesi ve benim ailem karşıladı. Hala da yardım ediyorlar. (Katılımcı 13)

Eşimin cezaevindeki ihtiyaçlarına da ailem destek oluyo, sağ olsunlar. Babam elinden geldiğince, yapabildiği kadar. (Katılımcı 8)

Ailelerin yanı sıra sosyal çevrenin de katılımcılara destek olduğu ve bu desteğin ekonomik sorunlarla baş etmelerinde oldukça etkili olduğu görülmektedir:

Eşimin cezaevinde olduğunu benim komşularım biliyo. Allah razı olsun insanımızdan da. Nerde bi yardım duysalar bana yönlendiriyolar. Yeri geliyor harçlık veriyolar, yeri geliyor

erzak alıyolar. Benim evimde hiçbir şey yoktu. İnsanların yardımıyla oldu her şey (Katılımcı 14).

İsmi vermek istemiyorum ama bi dernek vardı. O dernek başkanı ve onun tanıdığı bi bey bana çok yardımcı oldu. Ordan kaçmam için, evim için elinden geleni yaptı. Kıyafetlerimizle çıkmıştık. Evde de hiçbir şey yoktu. Kız kardeşimden iki yastık getirmiştik. Onlar sayesinde bu durumdayız. Allah o iki insandan razı olsun. (Katılımcı 15)

Eşlerinin hükümlülüğünün ardından ekonomik sorunlarla daha çok mücadele etmek zorunda kalan kadın katılımcılar için kuşkusuz ailenin ya da sosyal çevrenin desteği önemlidir. Çamur Duyan, Acar, Baykara Acar ve Karataş da (2007) boşanmış kadınlarla yaptıkları araştırmada ekonomik güçlüklerle genelde geleneksel sosyal destek sistemlerinden yararlanma, sosyal yardım kuruluşlarına başvurma ya da ek işte çalışma gibi stratejilerle baş ettiklerini söylemektedir.

2.5. Sosyal Yardımlar

Ekonomik sorunlarla baş etmenin bir diğer yolu da, sosyal yardımlardan yararlanmaktır. Hükümlü eşlerinin ekonomik desteğe olan gereksinimleri oldukça açıktır. Buna karşılık katılımcılardan 9'u, farklı nedenlerle, hiçbir şekilde yardım almadığını belirtmektedir. Örneğin erkek katılımcılar bu süreçte sosyal yardımlara ihtiyaçlarının olmadığını söylerken, eşi terör suçu nedeni ile cezaevinde olan iki kadın katılımcı, eşlerinin durumunu izah edemeyecekleri düşüncesi ile hiçbir desteğe başvuramadıklarını ifade etmişlerdir:

Sosyal yardımlaşma dayanışma vakfına ya da belediyelere de başvurmadım. Eşimin durumunu izah etmek zor geldi herhalde. Bi de terör ya. Başvursam da olmazdı galiba. (Katılımcı 10)

Bu paylaşım, eşin hüküm sebebinin hizmetlere erişimde belirleyici olabildiğini göstermektedir. Ayrıca katılımcıların sosyal yardım hakları ve bu haklardan nasıl yararlanacakları konusunda yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir:

Eşi cezaevinde olanlara bi maaş bağlanıyo ya ben ona bağlandım. Zaten çocuğumun tedavi gördüğü raporlarını da çıkartınca bana çocuğumdan dolayı verdiler, eşim cezaevinde olduğu için bunu sadece prosedür olarak gösterdiler... Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfından alıyorum, 600 TL alıyorum. Bunu da zaten aslında iki sene kadar veriyolarmış. (Katılımcı 2)

(...) Ama kirayı kestiler. Oğlum 18 olduğundan beri. Çocuktur diye psikolojisi bozulmasın diye ya da yaşı tutmuyo çalışamaz diye mi veriyolardı bilmiyorum ama. Diğer oğluma vermediler mesela. (Katılımcı 12)

(...) Hükümlülük için de eşimin görüşüne gittiğim bi gün gardiyan bi dilekçe getirdi bana. Bu dilekçeyi götürceksin dedi sosyal yardım mı diyolardı oraya işte. İstenen belgeleri de çıkardım, sonra gittim. Beni aradılar üç ay sonra IBAN verir misiniz gelip diye. Gittim onu da verdim artık alıyorum. (Katılımcı 13)

Eşin hüküm sebebinin hizmetlere erişimde belirleyici olması gibi aile yaşam döngüsü de hizmetlere/desteklere erişimi etkileyebilmektedir. Örneğin yetişkin oğlu ile yaşayan kadınlar, oğlu çalışıyor ve para kazanıyorsa, yardıma gerek duymayabilmekte ya da yetişkin oğulları tarafından yardıma başvurması engellenebilmektedir:

Oğlum çalışıyo zaten maddi olarak almadık. Kendi yağımızla kavrulmaya çalışıyoruz. (Katılımcı 6)

Gıda yardımını benim çocuklarım yemez mesela. Oğlum karşıdır. Sakın eve gıda gelmesin, fakirlerin hakkına girmeyin der. Bizden çok kötüler var, gene ben çalışıyorum eve ekmek parası getiriyorum diye oğlum karşı geliyor. O yüzden ona başvuramam. Oğlum çalışıyor sadece 180 milyon alıyor günlük. (Katılımcı 11)

Sosyal yardımlara ulaşabilen katılımcılar, yararlandıkları yardımların kendileri için ne anlama geldiğini anlatan ifadeler kullanmışlardır. Anlaşıyor ki sosyal yardımlar onlar için oldukça yaşamsal değerdedir:

Aylık SED yardımı alıyorum sadece sosyal hizmetlerden. Kaymakamlıktan da aylık 250 alıyodum sonra eşim işe girince kaymakamlık yardımlarım iptal olmuştu. Tekrar eşim cezaevine girince tekrar başvurdum. Kaymakamlık sadece dört ayda bir 250 TL verebileceğini söyledi. O yüzden 4 ayda bir 250 alcam. İlk kez bu ay yatcak. Çok bir şey değil belki ama çocuklarıma ekmek, süt alırım hiç değilse. (Katılımcı 8)

Kaymakamlık veriyor. Büyükşehir de veriyor, Büyükşehir'i karta çevirdiler bu sene en son. 300 milyonluk. Gittik aldık onu da geçen. Yiyecek aldık. Temizlik malzemesi aldım. Çocuklara tavuk aldım. (Katılımcı 12)

Kendi evimde oturabiliyorsam bu yardımlar sayesinde yani. (Katılımcı 15)

3. İnfaz Sürecinden Kaynaklanan Sorunlarla Baş Etme Stratejileri

Aile üyeleri infaz sürecinden kaynaklı sorunları da deneyimleyebilmektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde katılımcıların özellikle cezaevlerine ulaşım ile ilgili sorunlar yaşadıkları ve bu sorun karşısında ulaşım için alternatif çözümler bulmaya yöneldikleri görülmektedir:

Sonra işime ve cezaevine yakın olsun diye Sincan'a taşındım. Her şeyi düşünmek zorunda kalmak çok zor. (Katılımcı 4)

Eşim Sincan'da olduğu için, çok uzak. Eşimin görüşü için annemlere gidiyorum mesela önceki gün. Daha yakın diye. Orda kalıyorum. Kardeşim götürüp getiriyor beni. Sabah burdan çıksam bir sürü vesait. Görüşü kaçırdım, yetişemem ki. (Katılımcı 12)

Genelde şehir merkezlerinden uzağa inşa edilen ceza infaz kurumları aileleri ulaşım noktasında oldukça zorlamaktadır. Robertson (2007) ailelerin cezaevi ile ilişkisinde ziyaretlerin önemini vurgularken, bu süreçte hükümlü birey ile görüşmenin önündeki en büyük engelin cezaevlerinin merkezden uzaklığı olduğunu, uzaklık sebebiyle ailelerin cezaevlerine ulaşımında sorun yaşadıklarını

söylemektedir. Akgün ve Tezel (2017) ise eşi cezaevinde olan kadınlarla yaptıkları araştırmalarında kadınların eşlerinin başka bir şehirde olması durumunda ulaşımın büyük bir sorun olduğunu ve genelde bu durumda kadınların maddi olanaksızlıklar nedeniyle eşlerini ziyaret edemediğini söylemektedir.

Loukcs (2004) ailelerin ulaşımında yaşadıkları sıkıntılara ek olarak görüş esnasındaki prosedürlerin de bireyleri ve çocukları etkilediğini ifade etmektedir. Ziyaretlerin gerçekleştirilmesinde yaşanan güçlükler, ziyaretler esnasındaki aramalar ve güvenlik uygulamalarının aileleri psikososyal açıdan etkilemesi bu sorunlara örnek oluştururken katılımcıların, baş etme stratejilerine bakıldığında genelinin “durumu kabullendiği” görülmektedir:

Cezaevine girerken o kadar çok aranıyorsunuz ki. Her şeyi didik didik ediyorlardı pandemi öncesinde. İçeri girecek eşyaları yani. Ama sizi de ediyorlar. Metal olan her şey ötüyor. Vücudunuzu arıyorlar zaten. O an gitmektense gitmemeyi tercih edersiniz aslında. Ama içerde parçanız var, mecbur gitmek zorunda kalıyorsunuz. (Katılımcı 6)

Bu paylaşım, adalet sisteminde ve ceza infaz kurumlarında var olan uygulamaların kabullenildiğini ve bu durumun katılımcıların baş etme stratejilerini şekillendirdiğini göstermektedir. Kısaca, cezaevlerine girişteki aramalar ve güvenlik uygulamaları ailelerin cezaevinden kaynaklı sorun yaşamalarına sebep olsa da katılımcılar, görüşü gerçekleştirebilmek için bu duruma katlanmaktadırlar. Fakat girişteki aramalar ve uygulamaların çocukları yetişkinlerden daha çok etkilediği açıktır. Bu yüzden katılımcılar, görüşü gerçekleştirebilmek için süreci kabullenseler, aramalar ve güvenlik uygulamalarına katlansalar da çocuklarını koruyabilmek için cezaevine girişteki bu gerekliliklerin sebeplerini çocuklarına açıklamaya çalışmaktadırlar. Bu çaba, cezaevi ziyaretlerinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkisi ile baş etmeye yönelik bir çaba olarak düşünülebilir:

Kızım diyo yani anne diyo biz ne yaptık ki bu kadar arıyorlar diyo. Ben de çok etkilenmesin diye kızım diyorum burda sadece baban yatmıyor. Baban suçsuz yere yatıyo olabilir ama burda ne suçlular yatıyo. İçeri neler giriyor dizilerde görüyoruz gerçek hayatta da böyle. Onlar işini yapıyo diyorum. Onlar da mecbur bunu yapmaya diyorum. Çocukları öyle avutuyorum, ne yapabilirim? (Katılımcı 14)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ailedeki yetişkinlerden birinin hükümlü olması, ailenin yaşadığı pek çok sorunda etkilidir. Hükümlülük sonrasında ailelerin psikososyal, ekonomik ve infaz süreci ile ilgili sorunlar yaşadığı ve bu sorunlarla baş edebilmek için genelde duygusal odaklı baş etme yöntemlerini benimsedikleri söylenebilir. Katılımcıların çoğu, bu süreçte eşlerine duydukları sevginin kendilerine güç verdiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda, güçlü durmak için çabaladıklarını, şükrettiklerini ve dini inanca sığındıklarını, ailelerinden ve sosyal çevrelerinden yardım aldıklarını ya da eşlerinin hükümlülük durumunu gizlediklerini belirtmişlerdir. Profesyonel psikolojik desteğe erişimde sorunlar yaşayan katılımcıların, durumlarını çevrelerinden gizlemeleri duygusal odaklı bir baş etme stratejisi iken; suçun yarattığı

sebepler nedeni ile göç etmeleri / taşınmaları daha aktif bir baş etme stratejisidir. Sorun odaklı aktif baş etme stratejileri arasında, geride kalan ebeveynin, ekonomik sorunlarla mücadele edebilme amacı ile çalışmaya başlaması, elindeki ile yetinmeye çalışması, sınırlı da olsa sosyal yardım alması ya da cezaevlerine ulaşım için alternatifler bulması da yer almaktadır.

Aile ve sosyal çevreden alınan enformel desteklere ek olarak ailelerin profesyonel sosyal hizmetlere, desteklere ihtiyacının olduğu bilinmektedir. Buna karşılık ailelerin yaşadıkları sorunlar karşısında çeşitli kamu hizmetlerine ve desteklere erişimde güçlükler yaşadıkları görülmektedir. Tutuklanma, hüküm giyme ve tutukluluk/hükümlülük sürecinde ailelerin yaşadığı sorunların bir kısmı, ailelerin adli süreçlere ilişkin bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bilgi eksikliğinin giderilmesinde ailelerin erişebilecekleri profesyoneller oldukça önemlidir. Ailelere yönelik özelleşmiş bir hizmetin varlığı yalnızca yetişkinler için değil çocuklar için de gereklidir. Çünkü çocukların sözü edilen sorunlar ve gereksinimleri deneyimlemeleri, ebeveynlerinden ayrılmaları, tutuklanma anına şahit olmaları vb. çocuklar için travma niteliğindedir. Bu sebeple hükümlü ebeveynin ceza adalet sistemi ile olan ilişkisinin her aşamasında çocuklar dikkate alınmalı ve çocuğun yüksek yararı ilkesi çerçevesinde çocuk dostu hizmet modelleri geliştirilmelidir.

Ancak, burada sözü edilen modeller, aile bireylerinden birine yönelik işlenen suçlar için geçerli değildir. Aile bireylerinden birine yönelik işlenen suçlar nedeniyle hükümlülük olgusunun gündeme gelmesi oldukça farklı ve karmaşık bir durumdur. Çünkü bu durumda aile hükümlü bireyin mağdurudur ve diğer aileler ile aynı hizmet modelinin önerilmesi yanlış olacaktır.

Hükümlü ailelerine yönelik adli sosyal hizmet bağlamında politika ve hizmet modellerinin oluşturulması gerekmektedir. Bireyi çevresi içinde ele alan ekolojik sistem yaklaşımına sahip adli sosyal hizmet, hükümlü ailelerine yönelik derinlikli bir bakış açısı sunar. Hükümlü ailelerinin ve çocuklarının sorunlarını ve gereksinimlerini göz ardı etmeyen böyle bir adli sosyal hizmet yaklaşımı, sosyal devlet anlayışının da bir gereğidir. Bu ailelerin ve çocukların görünmezliği önemli bir sorundur. Hükümlü bireylerin ailelerine yönelik istatistiklerin bulunmaması, ailelerin görünmezliklerine dair somut bir göstergedir. Görünmezlik, politika ve hizmetlerden dışlanmayı da kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle öncelikli olarak hükümlü ailelerinin görünürlüklerinin artırılması gerekmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 22.07.2020 tarihli 1167119 numaralı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, G , Demir, A , Görmez, D , Keser, İ . (2015). Aile ve Çocuk Suçluluğu İlişkisi. Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, Uluslararası Katılımlı 3. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongre Kitabı. Erişim: 03.03.2021, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/husbfd/issue/7893/103926>.
- Akgün, R., & Tezel, Z. (2017). Sessiz kurbanlar: Eşi cezaevinde olan kadınların psikososyal ve ekonomik durumlarının belirlenmesi-Kırıkkale İli Yahşihan İlçesi örneği. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(54), 786-793.
- Arditti, J., Lambert-Shute, J., & Joest, K. (2003). Saturday Morning at the Jail: Implications of Incarceration for Families and Children. Family Relations, 52 (3), 195–204.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (1), 231-274.
- Condry, R., & Scharff Smith, P. (2018). Prisons, Punishment, and the Family. Towards a New Sociology of Punishment?. Online: Oxford University Press.
- Çamur Duyan, G., Acar, H., Baykara Acar, Y., & Karataş, K. (2007). Boşanmış Kadınların Yaşam Öyküleri ve Yoksullukla Baş Etme Biçimleri. Kriz Dergisi, 15 (1), 25-38.
- Dickie, D. (2013). The Financial Impact of Imprisonment on Families. Edinburgh: Families Outside.
- Doğan, B.K. (2021). Hükümlü Ailelerinin Yaşam Deneyimleri: Niteliksel Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Erbay, E. (2007). Çocukluklarında Küçük Sanayi İşletmelerinde Çalışmış Yetişkinlerin Bu Çalışma Sürecini Nasıl Yorumladıkları ve Çocuk İşçiliğine Bakışları Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Farrington , D., & Murray, J. (2005). Parental imprisonment: effects on boys' antisocial behaviour and delinquency through the life-course. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 46 (12), 1269–1278.
- Folkman, S., & Moskowitz, J. (2004). Coping: Pitfalls and Promise. Annual Review of Psychology, 55, 745-774.
- Giray Sözen, F., & Akdaş Mitrani, A. (2017). Bekleyen Çocuk: Anne ya da Babası Cezaevinde Olan Çocuklar Üzerine Bir Proje. İstanbul: TCYOV.
- Goffman, E. (2014). Damga. Ankara: Heretik.
- Guion, L., Diehl, D., & McDonald, D. (2011). Conducting an In-depth Interview. Gainesville: University of Florida IFAS Extension, Erişim: 12.03.2021, <http://edis.ifas.ufl.edu/wc105>.
- Inwood, K., & Maxwell-Stewart, H. (2015). Prison and the history of the family. The History of the Family, 20 (2), 159-162.
- Karataş, K. (2015). “Mağdurlar İçin Sosyal Destek Hizmetleri” Uluslararası Mağdur

- Hakları Sempozyumu 30-31 Ekim 2014, (Editörler: Muhittin Özdemir, Murat Binici ve diğerleri) Ankara: Mağdur Hakları Daire Başkanlığı Yayın No: 01.
- Kinner, S., Alati, R., Najman, J., & Williams, G. (2007). Do Paternal Arrest and Imprisonment Lead to Child Behaviour Problems and Substance Use? A Longitudinal Analysis. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48 (11), 1148–1156.
- Lazarus, R., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal and Coping*. USA: Springer.
- Loucks, N. (2004). 'Prison Without Bars': Needs, Support, and Good Practice for Work with Prisoners' Families. Edinburgh: Tayside Criminal Justice Partnership and Families Outside.
- Martínez-Montilla, J., Amador-Marín, B., & Guerra-Martín, M. (2017). Family Coping Strategies And Impacts on Family Health: A Literature Review. *Enfermería Global*, 47, 592-604.
- Merçil, İ. (2020). Neredeyse Mahpus: Mahpus Yakınları. *Toplum ve Bilim*, 154, 58-84.
- Murray, L., & Murray, J. (2010). Parental incarceration, attachment and child psychopathology. *Attachment & Human Development*, 12 (4) 289-309.
- Neuman, W. (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. USA: Pearson Education Limited.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 323-343.
- Rakodi, C. (1995). Poverty Lines or Household Strategies? *HABITAT INTL.*, 19 (4), 407-426.
- Reiners, G. (2012). Understanding the Differences between Husserl's (Descriptive) and Heidegger's (Interpretive) Phenomenological Research. *Nursing & Care* 1 (5), 1-5.
- Robertson, O. (2007). *The Impact of Parental Imprisonment on Children*. Geneva: Quaker United Nations Office.
- Rufaedah, A., & Putra, I. (2018). Coping with Stigma and Social Exclusion of Terror Convicts' Wives in Indonesia: An Interpretative Phenomenological Analysis. *The Qualitative Report*, 23 (6), 1334-1346.
- Touraut, C. (2012). L'expérience carcérale élargie: une peine sociale invisible. *Criminologie*, 52 (1): 19-36.
- Turney, K., & Wildeman, C. (2014). Positive, Negative, or Null? The Effects of Maternal Incarceration on Children's Behavioral Problems. *Demography*, 51 (3), 1041-1068.